

RESSENYES

Fèlix BRUGUERA LIGUERO

Recull de noms d'Osor

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans -
Universitat de Girona, 2010, 1.116 p.

L'interès de la toponímia prové del fet que testimonia paraules en desús i mostra estadis pretèrits de la llengua: fa visible l'existència d'una llengua anterior a l'actual dins un territori concret. Gràcies a la toponímia certes expressions, paraules o maneres de dir que considerem “de tota la vida”, es revelen com a relativament recents. Quan trobem mots com ara *mallol* (*el Mallol*), *aulet* (*perxada de l'Aulet*), *rovira* (*camí de la Rovira*) o *devesa* (*la Devesa*), no sempre ens fixem si el nom fa la cosa, sovint en tenim prou de saber que indiquen una determinada casa, un indret conegut. Cal prendre's la molèstia de consultar els diccionaris o un estudi com el que ara ressenyem per a conèixer a fons aquells mots: aleshores prenen relleu i no són simples topònims. Més aviat la consulta aporta agradables sorpreses que ens il·lustren

i enriqueixen. La recerca, però, no fa altra cosa que començar, ja que cada resposta genera nous interrogants. Així, si en un indret anomenat *les Malloles* (és a dir, ‘les vinyes joves’) avui no hi trobem ceps, sinó avellaners, el topònim esdevé l'evidència d'un canvi en l'activitat agrícola i econòmica, a més de revelar un canvi de tipus cultural (de la cultura del raïm a la dels fruits secs). Els interrogants, doncs, s'estalonen i de la recerca filològica fàcilment es passa a la recerca històrica, i d'aquí a qualsevol altra disciplina interessant per als lectors.

Fruit de la tesi doctoral *Onomàstica osorenca. Toponímia pretèrita i present dels termes municipal i parroquial d'Osor (la Selva)*, defensada a la Universitat de Girona el novembre de 2006 sota la direcció del doctor August Rafanell, apareix el 2010, dins la col·lecció de publicacions de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans, el llibre *Recull de noms d'Osor*, del Dr. Fèlix Bruguera Liguero, fill de la població, a la qual ha servit des de diferents àmbits, sobretot el cultural, amb nombrosos articles i publicacions de caire toponímic i històric. Bruguera exerceix com a professor a Girona i es membre de diverses entitats culturals, entre aquestes, el Centre d'Estudis Selvatans i la Societat d'Onomàstica. El seu interès pel tema neix, segons que explica, el 1983 arran d'una conversa amb el doctor Moreu-Rey, acompanyat del professor Modest Prats, i del contacte directe amb fonts documentals riques en toponímia i antroponímia. La participació en congressos i el contacte amb persones com Albert Manent o Ramon Amigó, el persuadiren de continuar el seu estudi i fer-ne la seva tesi doctoral ampliant el treball sobre documentació escrita amb entrevistes orals. El fruit dels darrers i

intensos deu anys ha estat el present volum de més de mil pàgines.

Amb tot, un treball extens i exhaustiu com el present no es justifica només per la durada de la recerca, sinó més aviat per l'interès de consignar per escrit la riquesa onomàstica d'Osor, especialment aquella que corria el risc de desaparèixer, atesa l'edat de molts dels informants i, sobretot, a causa de l'evolució social i econòmica d'Osor i de la seva rogalia: on abans tot era ple de masies, pagesos i gent de bosc, ara només hi ha matolls, camins poc fresats i senglars. Calia evitar, doncs, que es perdessin aquells mots que van caient en desús a causa de l'abandonament de les zones rurals, però també valia la pena d'intentar recuperar, fins on fos possible, alguns mots que ja havien caigut en l'oblit però que encara trobem en les fonts escrites.

Un treball rigorós, a més, pot ser model i esperó per a noves recerques, especialment en l'àmbit gironí, que fins fa poc es trobava força mancat d'estudis de toponímia, amb l'excepció dels treballs d'estudiosos com ara Ramon Amigó (1979) i Pilar Gispert-Saüch (1986) o, més recentment, d'Elvis Mallorquí (2006) i Anna Maria Corredor (2008). Com dèiem, aquest és un treball d'anys, molt complet, que té per objecte d'estudi l'àmbit geogràfic del municipi i la parròquia d'Osor. Ésser del lloc, doncs, és una bona garantia per a la recerca exhaustiva.

El llibre es divideix en set apartats i quatre annexos. Després del pròleg de Modest Prat (UdG) i Joan Anton Rabella (IEC), trobem una breu introducció on l'autor explica l'origen i les motivacions de l'estudi, alhora que en justifica (si calia fer-ho) l'amplitud. No hi falten la menció al tribunal de la tesi doctoral i els agraïments envers la xarxa d'aliats sempre necessària en estudis de llarg abast, com també el

reconeixement a les institucions que en fan possible l'edició.

A continuació l'autor ens dóna unes quantes referències metodològiques. Així, un cop situats en l'àmbit d'estudi en què s'ha centrat, explica com ha confegit el llistat de noms i anota observacions de tipus ortogràfic que cal tenir en compte, especialment pel que fa a l'ús de les majúscules i les minúscules, les aglutinacions, el tractament de les formes dialectals i els castellanismes, i sobre la grafia dels llinatges. Després hi llegim un breu apunt sobre transcripció fonètica i sobre el mètode d'ordenació i alfabetització. Clou una referència a l'etimologia i els comentaris lingüístics que l'autor fa en aquelles entrades en què creu que cal comentar la tipologia del mot i les seves singularitats, categoria gramatical, formes arcaïques o llatinitzades, casos d'aglutinació, usos de grafies prenormatives, variacions provinents de fenòmens fonètics o morfològics, usos i tipologies dels connectors i altres aspectes dignes de ser comentats.

Un capítol especialment interessant és el tercer, *Procedència els topònims*, en el qual l'autor mostra, d'una banda, tota la documentació consultada per a l'elaboració del present volum i indica en quins arxius i fons es troba. Bruguera comenta breument cada document i després elabora dos índexs, ordenats cronològicament l'un i alfabèticament l'altre, cosa que en facilita la recerca. Completa aquest apartat una breu descripció de la cartografia consultada (amb quatre mapes i un plànol) i un llistat dels informants orals.

Tres capítols preliminars precedeixen el llistat de noms, la part central del treball. D'una banda, amb la *Situació geogràfica i perímetre d'Osor*, queda perfectament delimitat i descrit l'àmbit d'estudi; de l'altra, *El nom d'Osor: etimologia, documentació i grafies*, l'autor dóna relleu a l'entrada *Osor* referida

exclusivament a la població i això li permet dedicar tres pàgines senceres a aquest terme i donar una explicació molt més completa del que podria fer en el recull de noms, on trobarem els usos secundaris d'aquest mot com a integrant d'altres topònims (*carrer d'Osor, coll d'Osor o riera d'Osor...*). El tercer capítol d'aquesta part, *Genèrics i introductors*, mostra aquells noms comuns, genèrics, o bé els elements introductors que tenen alguna particularitat semàntica o lingüística. És el cas dels mots *aulet, aulina, baga, castanyer, coll, puig, riera, sot, turó, xaragall*, etc.

El nucli de l'obra, o sigui, la *Llista de noms*, és un aplec de més de 1.000 mots (de la pàgina 81 a la 1072) que no tan sols té la voluntat de ser exhaustiu pel que fa al nombre d'entrades, sinó també quant a la informació recollida per a cada entrada. Com hem dit més amunt, Bruguera situa geogràficament cada topònim i l'identifica de forma inequívoca, a més de proporcionar-ne tantes referències bibliogràfiques com li ha estat possible. A continuació, precedint la part etimològica, referencia totes les troballes documentals a propòsit de cada terme. I encara contrasta les diverses hipòtesis sobre l'origen del nom, entre les quals les de Joan Coromines, Enric Moreu-Rey, Joan Veny, Xavier Escorihuela o del mateix Bruguera, al costat de les d'estudiosos i historiadors com Antoni Pladevall, Jaume Pladelasala o Elvis Mallorquí. En acabat, l'autor exposa el seu punt de vista i es decanta per una o altra hipòtesi, d'acord amb els seus resultats, o en proposa una de nova que matisa, millora o contradiu les anteriors.

Enriqueixen l'obra quatre annexos. La *Classificació dels topònims* és un exercici teòric útil per a qualsevol que vulgui dedicar-se a l'estudi de l'onomàstica, sigui quina sigui la població en la qual tingui posat el seu interès. Bruguera hi fa una classifica-

ció teòrica d'un nombre considerable de possibilitats per a formar un topònim: a partir d'un altre topònim, d'un llinatge, d'un prenom, d'un malnom o nom de casa, d'un ofici... Són especialment interessants els apartats dedicats als hidrònims, els fito-topònims, els zootopònims i els hagioto-topònims. Hom s'adona així de la riquesa i variabilitat de recursos que el llenguatge té per a la creació de noms nous. Un capítol especialment divertit és el de les *Etimologies populars: tradicions toponímiques. Exemples osorencs*, on es mostra que la imaginació és realment un recurs inestroncable i generador d'explicacions versemblants, però poc fidels a la realitat.

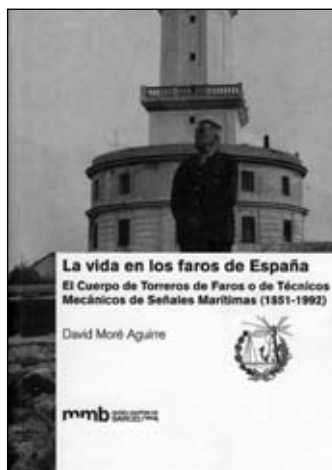
Els nombrosos treballs que Bruguera ha publicat sobre l'antroponímia no podien quedar al marge del recull i els seus resultats són inclosos en forma de llistat en els dos darrers annexos del llibre. Un és dedicat als llinatges presents a Osor, *Llinatges osorencs en el decurs del temps*, amb indicació dels que avui encara són vigents, mentre que l'altre, *Malnoms individuals*, és dedicat específicament a aquelles denominacions que tan sovint substitueixen les vertaderes, sigui pel que sigui, sovint per què caracteritzen encertadament la manera de ser d'algú o, atenent a un aspecte més pràctic, perquè el singularitzen inequívocament entre d'altres d'homònims. Clouen aquest llarg treball les pàgines dedicades a la bibliografia i al llistat de llocs web consultats.

A l'hora de valorar el *Recull de noms d'Osor* no podem deixar de banda, i d'agrair, el seu caràcter pedagògic, ja que contribueix a fer-ne aclaridor i agradable el contingut. El lector agraeix els mapes i el plànol on queden situats nombrosos topònims, ja que facilita situar-los i identificar-los amb claredat. També resulta aclaridora, quant a la pronúncia, la incorporació de la transcripció fonètica de la majoria dels termes. La

mateixa disposició de cada entrada és un altre aspecte on es nota la voluntat de fer-se entendre i de facilitar al màxim al lector la lectura del llibre, ja que hom procedeix ordenadament i seguint una estructura ben definida fins i tot tipogràficament, en la qual, per exemple, destaca clarament la part documental de la resta.

En acabat de llegir un volum com aquest és inevitable pensar que cada poble hauria de tenir un estudi de la seva toponímia (i onomàstica en general). No és freqüent que una població disposi d'un gran llibre que parli d'un aspecte concret de la seva geografia, història, etc. Osor, en canvi, té aquesta obra, fruit també, sens dubte, de l'estima que li professa el seu autor. Conèixer un país, un poble, és estimar-lo i per a estimar-lo, cal conèixer-lo bé, a fons. Saber-ne els noms és una mostra d'afecte envers els llocs que sovint ens acullen. Obres com aquesta contribueixen a fer que un *arbre* prengui personalitat pròpia i esdevingui un àlber, una aulina o un castanyer, però també que el *camp* sigui *el Camp-rodó* o *els camps de n'Albereda*, i la *casa* es converteixi en *cal Rector*, *cal Teixidor* o *can Gravat*... Cada nom, doncs, evoca una trajectòria familiar o general i, com una mena de calidoscopi que canvia a mesura que gira la roda del temps, ens permet d'albirar la fesomia històrica d'un poble.

Joaquim Puigdemont

David MORÉ AGUIRRE

La vida en los faros de España

Barcelona: Museu Marítim de Barcelona.

La lectura del llibre de David Moré Aguirre, *La vida en los faros de España*, permet rememorar la infància del qui escriu aquestes ratlles: a Tarragona, ciutat de la meua infància i joventut, on els pares ens portaven a passejar els diumenges al port on destacava el far; o els estius passats a la masia de Tossa, des d'on advertíem la rítmica lluminària del far aportant llum a les nits càlides i obscures i acompanyant els relats històrics del meu avi. Més enllà d'aquest record, el llibre impressiona pel rigor científic en l'estudi dels fars i dels faroners dedicats a il·luminar senders nocturns de les rutes marítimes a tot tipus d'embarcació, com també a guiar les consciències de mariners enamorats de la nit, somniadors encantats d'un cel estelat.

El cos de Torrers de Fars, que més tard es passaria a denominar "Cuerpo de Técnicos Mecánicos de Señales Marítimas", va donar vida al comerç marítim durant més de cent cinquanta anys, i va fer que determinades

famílies es mimetitzessin amb els fars, i tinguessin en l'aïllament un dels enemics més implacables de les seves destinacions. El temari establert a les oposicions d'accés a l'esmentat cos era francament ampli i profund. Per superar amb èxit les oposicions s'exigien bons nivells de coneixements en matemàtiques, física, electrònica, en el funcionament de tota mena de senyals marítics i en equips de medicació, administració pública, etc.

Alberto Aguirre Martín, avi de David Moré i faroner de Tossa, juntament amb la seva família són una bona mostra del comportament que ha caracteritzat aquest cos. Senzillesa, austeritat, pobresa individual, implicació o corresponsabilitat de tota la família, interès per l'entorn natural objectivat en nombrosos estudis de les plantes, flors i arbustos dels voltants del far. A més de la perícia i l'enginy per a mantenir les màquines i arreglar les avaries mecàniques o elèctriques. Crida en especial l'atenció la notable inventiva de molts farers: construccions de ràdios de galena, radioreceptors de tubs i làmpades, diferents tipus de petites embarcacions, aparells d'emissió de llum, dispositius per a produir electricitat a partir del vaivé de les marees, etc. Però, sobretot, hi havia la satisfacció del deure complet, malgrat que no sempre era ben recompensat. En definitiva, un cos que al llarg del temps anà adaptant-se als necessaris canvis, com els que afectaren els combustibles emprats en la il·luminació dels fars: des de l'acetil·lè, passant pels olis parafínics i el petroli, fins arribar a la incandescència elèctrica. D'aquesta manera, al llarg del segle XX el perfil professional anà evolucionant des de la mecànica cap a l'electricitat, i, en les darreres dècades, cap a l'electrònica, fins que la radionavegació per satèl·lit (GPS Diferencial) va transformar els senyals marítics.

És francament interessant veure l'estudi genealògic de les nissagues que han mantingut la tradició de restar al cos, com la dels Aguirre, on entre d'altres trobem Mariano Aguirre Lorente (ingressat el 1904), el seu fill Antonio Aguirre Guerra (ingressat el 1923), o els seus nets Antonio Aguirre Martín (ingressat el 1942) i Alberto Aguirre Martín (ingressat el 1943). Aquest darrer, al seu torn, és avi matern del nostre arxiver municipal, David Moré Aguirre, que va tenir la sort de viure i admirar de petit la Vila Vella de Tossa, de la qual es pot dir que bressolava tota la llum del far. Especial menció cal fer, en parlar de Tossa, al topònim *Cap d'Or*, degut sens dubte a la gran presència de ginesta (*Spartium jageum L.*), fet que els mariners empraren com a referència en la navegació de cabotatge i com a punt d'inflexió per al canvi o rectificació de les seves rutes. Va ser durant molt de temps com un "far natural" de color alegre, vistós i perfumat, en els mesos de floració.

La disciplina dins el cos ratllava en alguns moments la militar. Això feia que molts torrers haguessin de romandre al seu far tot i tenir raons de pes (ambientals, salut, etc.) per ser rellevats. Tot això, i molts diversos aspectes de vida quotidiana els trobarem en aquest magnífic llibre, documentat amb dimensió investigadora i estadística i condimentat amb experiències humanes, mereixedor d'una seriosa i profunda tesi doctoral, com la que sembla que vol afrontar l'autor. En el cos de fars existien vasos comunicants amb els de sobrestants d'obres públiques i molt especialment amb el dels ajudants d'obres públiques, per bé que la seva consideració professional era superior a la dels torrers. Fer-hi el salt, era vist per a molts torrers, com una manera d'abandonar la transhumància de la seva professió i el penós aïllament de moltes de les seves destinacions.

La mort és, en qualsevol situació, dolorosa. Però en el far, la mort del torrer, era particularment un drama, ja que la família l'havia de desallotjar amb urgència, atès el fet que la prefectura designava ràpidament un substitut per ocupar les dependències. Resulta molt trist dir-ho, però en ocasions una tomba anònima i oblidada en les proximitats d'un far, ha estat la darrera estada d'alguns dels seus habitants. En algunes destinacions, com el far de Columbretes, on reposa Juan Batanero Romasanta, mort el 1908, els torrers van decidir habilitar el seu propi cementiri. Sovint, el silenci oculta la vàlua de tants personatges que han edificat amb escreix, el temple de les nostres vides.

El torrer es caracteritzava per la seva estada permanent al far, aspecte que cal destacar ja que eren molt pocs els serveis o llocs de treball que presentaven aquesta peculiaritat, pròpia d'un deure patriòtic d'inusitat abast social.

En els fars s'atenia al compliment de les anotacions corresponents de vuit llibres: el llibre d'ordres, el llibre de serveis, el llibre de registre de comunicacions, el llibre de fars a la vista, el llibre de visites, el llibre d'inventari, el llibre d'observacions meteorològiques (vent, estat del cel, pressió baromètrica, temperatura ambient, pluja, higrometria, boires i un llarg etcètera); i finalment el llibre de comptes de recanvis.

El llibre de Moré detalla totes i cadascuna de les moltes avaries que els faroners havien de resoldre amb eficàcia, urgència, responsabilitat i capacitat inventiva. Una part molt important de les tasques assignades anava adreçada a la neteja que exigia una estricta observança, especialment en els prismes de l'òptica i en els vidres de la llanterna per tal de garantir una bona lluminositat. En els fars on la màquina de

rotació s'assentava sobre flotadors de mercuri, era necessari netejar aquests elements per evitar l'endarreriment del moviment i evitar qualsevol desequilibri en la flotació de l'òptica sobre la base de mercuri. Els farers complien el seu deure malgrat la nocivitat d'aquest metall líquid per a la salut i sense cap plus de perillositat. D'altra banda, pel seu enclavament en llocs pronunciats del litoral, els fars estaven exposats al vent, potser l'element meteorològic més advers i temut, especialment en els fars d'oli i petroli. L'oxidació produïda pel salnitre s'havia de combatre pintant anualment elements metàl·lics exteriors com les baranes, feina que antigament requeia en el pacient faroner. Sobren els elogis. També havia de vetllar pel bon estat de camins i embarcadors de servei.

El far sempre ha estat un motiu de cultura i encant, que ha atret la curiositat de vilatans i visitants. En el cas de Tossa, destaca el bonic costum anual de pujar-hi que, durant dècades, van tenir els nens i nenes que feien la primera comunió.

L'anagrama o emblema del cos incloïa un far, una antena de radiofar d'esclats d'horitzó i una àncora com a símbol del vincle amb els ports, tot plegat orlat amb una branca de roure, signe de fortalesa, bon tremp i fermesa, i una branca de llover, símbol de l'honor, la dignitat, la lleialtat i el sacrifici. Per finalitzar el meu petit resum d'aquest gran llibre, acudeixo als versos dedicats en ocasió del cinquantenari de la revista del cos a la història dels fars:

«Disteis pensamientos.

Iluminasteis ideas.

Generasteis ilusiones.

Transmitisteis luces de Cuerpo. Señales.
Destellos creasteis en frecuencias ideales.»

Jo que voldria aixecar la boira del misteri que rodeja el nostre far de Tossa i disposar tot el seu espectre, més enllà del feix de llum, com un ròssec, que ens il·lumini a tots per ser persones de bona voluntat.

Tito Aromir Masaguer

DD.AA.

Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona

Arbúcies: Dep. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Museu Etnològic del Montseny-la Gabella, Universitat de Girona, Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, Ajuntament d'Arbúcies, Arbúcies, 2010. 783 p.

La desena edició de les bianuals Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona es va celebrar a Arbúcies els dies 28 i 29 de maig de 2010, organitzada pel Museu Etnològic del Montseny-la Gabella. Es tracta, doncs, de la segona vegada que la nostra comarca acull aquest esdeveniment després

que Santa Coloma n'organitzés, l'any 1996, la tercera edició.

Com és habitual, a les actes -editades paral·lelament a la celebració de les Jornades- s'hi reflecteixen els avenços i novetats entorn de la investigació de jaciments arqueològics coneguts (Empúries, Ullastret, Sant Pere de Rodas...), així com la realització de nous projectes d'excavació i, també, les dades obtingudes en multitud de petites intervencions efectuades arreu de les comarques gironines, la major part fruit de troballes fetes arran de seguiments d'obres. En les voluminoses actes de les desenes Jornades s'hi presenten els resultats de 138 intervencions arqueològiques efectuades durant els anys 2008 i 2009, de les quals 25 pertanyen a l'entorn selvatà.

Les troballes més antigues corresponen a dos jaciments neolítics apareguts arran de les obres del TGV en el seu pas pel municipi d'Aiguaviva: Camps de Mas Figueres (tres sitges, tres cubetes i dos forns) i Can Gelats (tres enterraments). Són unes troballes molt interessants perquè documenten aquest període de la prehistòria, considerablement mal conegut fins ara, a la plana selvatana. A banda, a Can Gelats s'hi van excavar, també, dotze fosses tardoantigues, un període també poc documentat a la nostra comarca.

El poblat ibèric de Montbarbat hi és present amb una intervenció a la zona artesanal, que ha permès documentar nombrosos forats de pal (testimonis d'antigues construccions fetes amb materials peribles) i algunes cubetes, dipòsits, sitges i canalitzacions. També s'han documentat nous murs a la zona més alta de la muntanya, i diverses estructures del segle IV aC a la part més oriental del poblat. A l'altre extrem de la comarca, dues noves intervencions al poblat del Puig del Castell (Cassà de la Selva) van incidir en una sèrie d'estructures a l'extrem

est del recinte, a tocar de la muralla; entre les troballes destaca la documentació de dues sitges del segle I aC.

A banda, d'època ibèrica també remarquem dues sitges descobertes a Can Cuca (Sils) a causa de l'ampliació de l'autopista; set sitges, tres retalls i un estrat a la Carretera d'Aiguaviva (Vilobí d'Onyar), trobades durant les obres de millora del vial que ha donat nom al jaciment; i un petit i interessant assentament tardoibèric de plana, localitzat i excavat a Can Castells (Vidre-res) arran dels treballs de l'actualment interromput desdoblament de la N-II.

Del període romà hi ha quatre intervencions. Per una banda, una excavació programada a la vila de Vilablareix ha posat de relleu les primeres dades certes entorn d'aquest assentament, ubicat a tocar mateix de l'església parroquial. Entre les troballes destaquen un petit conjunt termal, una cisterna, una claveguera i algunes sitges. Altrament, les ja comentades obres del TGV han permès la descoberta i excavació de dos nous jaciments: un camp de 33 sitges dels segles I aC i I dC al Camp de l'Abadia (Aiguaviva), i d'un interessant conjunt de forns de producció de calç al Bosc de la Torre de Bac, a Fornells de la Selva. Finalment, cal fer esment de les obres de consolidació del conjunt termal romà de la Torre dels Moros (Llagostera), descobert i excavat en campanyes anteriors.

Passant a l'edat mitjana, remarquem primer les noves campanyes en els dos grans castells selvatans que continuen en ple procés d'investigació. Al castell de Montsoriu cal remarcar sobretot la descoberta del camí fortificat que donava accés a la barbacana i al portal d'entrada a la fortificació, del segle XIV, un element més del complex sistema defensiu del castell, un dels més elaborats que coneixem al país. Al castell de Sant Iscle de Vidre-res, per la

seva banda, s'ha continuat documentant la distribució de les estances de la planta baixa: vestíbul, distribuïdor, cos oest i habitació 14, amb la troballa d'un abocador de la segona meitat del segle XV que ha proporcionat un destacat conjunt de ceràmica. En l'àmbit de les fortificacions medievals hem d'esmentar, també, l'excavació de la Torre de Montfort (Riells-Arbúcies), una torre de guaita dels segles XII-XIII envoltada d'un recinte fortificat i dependent del castell de Montsoriu.

Altres restes medievals han estat documentades a can Gorgals Vell (Santa Coloma de Farners), on s'han excavat tres fons de cabana pertanyents a una construcció altmedieval i vestigis posteriors del mas baixmedieval i modern, i prop de Can Serra (Vilobí d'Onyar), on unes obres relacionades amb el TGV han deixat al descobert dues sitges, també medievals.

L'arqueologia urbana ha proporcionat dades d'època medieval i moderna a Blanes, on s'ha documentat un tram de la muralla oest de la vila, just a les obres de millorament del carrer Muralla, i a Llagostera. El control de les obres al nucli antic llagosterenc han permès la descoberta d'algun mur molt malmès prop de l'església i d'una antiga fresquera a la plaça de la Llibertat. Per altra banda, a can Caciques, també a Llagostera, s'ha documentat un tram del segon recinte emmurallat de la vila, amb part del fossat, i una torre quadrangular molt ben conservada, la torre Gemma, que havia quedat integrada dins del posterior habitatge. Altres troballes en entorns urbans han tingut lloc al carrer Avellaners de Fornells de la Selva (una sitja medieval i un contenidor ceràmic dels segles XVI-XII) i dins de l'església de Santa Maria d'Amer (restes d'enterraments i realització de cales a les parets de l'absis per retrobar antigues pintures murals).

Esmentem finalment intervencions en quatre ponts de l'antic camí ral Barcelona-França al seu pas per Vallcanera, que n'han permès la seva documentació arqueològica, i al pont d'en Rubau (Aiguaviva), del segle XIX, afectat també per les obres del TGV.

Val a dir que les Jornades es van cloure amb una interessant visita guiada al castell de Montsoriu, joia de l'arqueologia selvatana, una part del qual es troba ja consolidada i a punt per rebre visites (de fet, l'obertura al públic es va fer al cap de pocs mesos de la celebració de les Jornades). Va ser un colofó adient a aquesta desena edició, que remarca una vegada més que, a poc a poc però sense pausa, el procés de coneixement i recuperació del nostre patrimoni arqueològic i històric va avançant. Queda, tanmateix, moltíssima feina per fer; de ben segur que hi haurà matèria de sobres per fornir, l'any 2012, la següent edició de les Jornades.

Joan Llinàs i Pol

Joan BOU I ILLA
Jaume VELLVEHÍ I ALTIMIRA

Del romànic al gòtic. El monestir de Santa Maria de Roca Rossa

Tordera. El Maresme: Grup d'Història del Casal de Mataró, Cercle d'Història de Tordera. Mataró, 2010. 142 p.

Les restes enrunades de l'antic monestir agustinià de Roca Rossa, dins del terme municipal de Tordera i quasi a tocar del de Fogars de la Selva, són una trista evidència de tota la feina que queda per fer en el camp malauradament encara massa extens de la recuperació del nostre patrimoni històric. I encara sort que, gràcies a la seva solidesa arquitectònica, l'església romànica del monestir, esbornagada i semiesfondrada, resisteix dempeus amb tossuderia malgrat els segles d'abandó i espoli que han acabat abocant l'antic clos monàstic a un estat de pràctica desaparició.

No hi fa res que més de cent anys enrere personatges com Artur Osona, Domènech i Montaner o Puig i Cadafalch llancessin repetits crits d'alerta sobre la progressiva ruïna que amenaçava el monument. O que

posteriorment hi hagi hagut diversos intents infructuosos, per part d'estudiosos locals o, simplement, de persones que estimen el patrimoni i la història, que les administracions competents prenguessin consciència del que estava a punt de perdre's si no es feia res per evitar-ho. A dia d'avui, les restes de Santa Maria de Roca Rossa continuen, desateses i enrunant-se, a tocar dels carrers de la urbanització que en els darrers anys s'ha estès pels seus voltants.

Ens trobem tanmateix davant d'un element destacable de la història medieval de la nostra comarca, l'interessant cartulari del qual va ser estudiat aviat farà 30 anys per Josep Maria Pons i Guri. Les dades d'aquell fons documental ens revelen un monestir que va ser fundat a mitjan segle XII pel vescomte Guerau III de Cabrera a partir de la donació d'un alou feta per Pere de Falgars, senyor de la veïna força de Fogars. A partir d'aquí, el monestir fou dotat amb una sèrie de dominis de masos de les paròquies de l'entorn (Tordera, Hortsavinyà, Fogars, Ramió, Palafolls...) i molins com el de la Júlia (Tordera) o l'Arrupit (Riudarenes). A partir del segle XIV, tanmateix, entrà en una llarga decadència que provocà el lent enrunament de les dependències monàstiques i la progressiva desaparició de la vida monàstica, fins que al segle XVII fou definitivament abandonat. La construcció, al costat, d'un mas al segle XVIII va acabar de sentenciar el poc que devia quedar de les dependències del monestir, excepte l'església.

Bou i Vellvehí fan amb aquest treball tot el que, amb els mitjans ara com ara disponibles, es podia fer de cares a la divulgació d'aquest monument abandonat. Vinculats al Grup d'Història del Casal de Mataró i al Cercle d'Història de Tordera (entitat que fa anys que lluita per la recuperació del monestir), la seva recerca sobre Roca

Rossa va obtenir un ajut de l'Institut Ramon Muntaner i ha vist la llum sota la forma del llibre que ressenyem.

Es tracta d'una obra senzilla, que aplega la totalitat de les dades amb què ara comptem sobre Roca Rossa, tant documentals com físiques, les garbella adequadament i les ofereix al públic interessat amb un llenguatge planer, però que no perd mai la rigorositat. Després d'una primera part on es contextualitza la fundació del monestir en la seva època i en el seu entorn immediat, es passa a descriure el poc que es pot apreciar de les dependències monàstiques, molt especialment l'església de Santa Maria, un bonic exemple -malgrat el seu estat d'enrunament progressiu- de romànic tardà.

Segueix un capítol dedicat al moment de creixement i d'expansió del monestir, amb especial atenció a les seves possessions. A continuació es passa a tractar el dia a dia de la vida monàstica, coneguda sobretot gràcies a determinada documentació escrita que es conserva sobre el cenobi i que els autors transcriuen parcialment i comenten a fons. Finalment, el llibre s'ocupa dels segles de decadència i abandó progressiu i dels intents, poc reeixits fins al moment, de recuperació d'aquest conjunt patrimonial. Annexos i bibliografia clouen l'obra.

En definitiva, ens trobem davant d'una visió general bona i completa sobre aquest monestir, a la qual només podem retreure algunes errades ortogràfiques i d'expressió que haurien d'haver estat corregides en el moment de l'edició del llibre. De bell nou, com hem fet en altres ressenyes, ens veiem empesos a formular aquella trista frase que assevera que una de les coses bones que té aquest estudi és que -a banda de tot el que venim dient- té la virtut de posar de manifest sense pal·latius les greus mancances i els perills immnents que afecten aquest monument, que reclama amb urgència una

actuació decidida d'excavació arqueològica, consolidació, restauració i museïtzació que reverteixi d'una vegada i per sempre el procés de desaparició en el que encara ara, a la segona dècada del segle XXI, es troba plenament immers.

Joan Llinàs i Pol

Marta ALBA (COORD.)
Elvis MALLORQUÍ GARCIA

Història de Llagostera.
Les claus del passat

Llagostera: Ajuntament - Arxiu Municipal,
2010, 320 p.

Aquesta publicació és el resultat del programa de difusió del coneixement de la història d'aquest municipi endegat per l'Arxiu Municipal el curs 2009-2010 amb una gran acceptació ciutadana –més de cinquanta persones de mitjana a cada xerrada–, la qual cosa demostra l'encert de l'aposta cultural. Que el resum de tot el que es va presentar constitueixi avui una publicació dins d'una col·lecció amb vocació de continuïtat (el llibre és el número 1 de la col·lecció «Les

Conferències de l'Arxiu»), resulta engrescador, i és també una excel·lent carta de presentació de la cultura llagosterenca. Això, tanmateix, contrasta amb el recent acord municipal d'acceptar un escut heràldic que, amb la inclusió d'una llagosta, menysprea no només el sentit comú, sinó també, cosa molt més greu, la història del municipi. Tants esforços per millorar el coneixement de la història local... i un plenari accepta un escut *friki* imposat des de fora. No hi ha paraules! Queda clar, una vegada més, que la mediocritat de la política va per un camí oposat al del bon fer cultural de tots els agents implicats –Ajuntament inclòs–, i aquest llibre n'és un bon exemple, com ja destaca el sempre clarividenc Joan Boadas, arxiver municipal de Girona, en el seu breu i concís pròleg.

El llibre inclou un recull de textos resultat del cicle de conferències organitzat prèviament. Treballs rigorosos d'història local, no mancats de contextualització amb processos històrics de l'entorn territorial més immediat i de més enllà, que contribueixen a entendre les transformacions de Llagostera al llarg de la història, una aportació que també ofereix camins per a la millora del coneixement del passat de diversos municipis veïns (Tossa, Caldes, Cassà, etc.). El llibre, ben editat i excel·lentment il·lustrat, és una obra coral amb aportacions d'onze professionals, que s'inicia amb una introducció titulada «Els fils de la història de Llagostera», a càrrec d'Elvis Mallorquí, en la qual es posa en valor la tasca dels historiadors per arribar a conèixer un passat que ens explica el present, es destaca la importància dels treballs d'història fets des de baix, es desgrana el recorregut dels qui han contribuït fins al present al coneixement de la història local de Llagostera, i es valora l'aportació de les conferències i del present llibre que n'ha resultat.

Articulat en tres parts, el llibre es clou amb un interessant capítol bibliogràfic, tant de les publicacions amb informacions locals, com d'aquelles altres amb referències complementàries no menys importants.

La primera part titulada «Petjades, empremtes i mirades», dona quatre pinzellades ben diverses però imprescindibles. Marta Albà ens introdueix en el valor i el potencial dels arxius i d'altres fonts del coneixement històric; Joan Llinàs, des d'un vessant arqueològic, analitza el passat del poble des de la prehistòria fins a l'època romana; Elvis Mallorquí introdueix unes imprescindibles coordenades espaials que ens apropen a l'ordenació del paisatge i de la societat tradicionals, i Maria Àngela Vila-llonga ens parla de l'empremta d'escriptors i artistes a Llagostera.

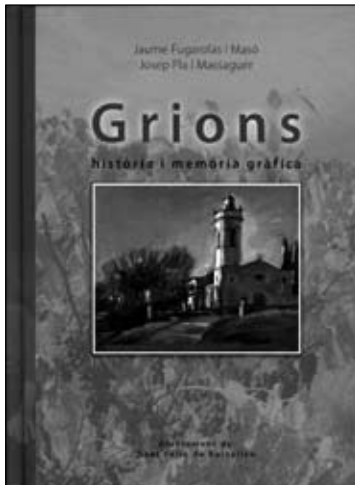
La segona part és un gran capítol dedicat al passat medieval del municipi. Una primera aportació d'Elvis Mallorquí i Montse Varas ens apropa al privilegi del rei Jaume I de 1241 que marcarà la història del municipi durant segles; Joan Llinàs explica les característiques del castell i les muralles i ens introdueix en l'evolució urbana del nucli antic, i Xavier Soldevila ofereix una mirada a l'organització social i política a mitjans del segle XIV quan els Montcada exercien el domini feudal.

La darrera part se centra en els fonaments de la Llagostera actual. Jordi Bohigas tracta l'impacte que va tenir la Guerra del Francès; Rosa Congost ens endinsa en les complexitats de la implantació del liberalisme a nivell local tot analitzant la conflictivitat entorn de l'ús dels boscos; Genís Barnosell analitza les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en l'àmbit rural, i tanca l'aportació de Joaquim Alvarado sobre la importància de la indústria surera al municipi.

Entenem que en l'organització de les conferències es deixava per una altra ocasió una aproximació a la història més recent, la qual cosa també caldria entendre per a la història moderna. Certament, les referències dels segles XVI a XVIII són molt escasses, i el pòsit d'aquest període és igualment transcendent per a entendre la Llagostera d'avui. Elvis Mallorquí, en la seva introducció, ja destaca que caldrà centrar esforços en aquests períodes per superar les actuals mancances. Estem segurs que així serà, perquè a l'Arxiu hi ha iniciativa i empena per fer-ho possible.

David Moré Aguirre

Jaume FUGAROLAS MASÓ
Josep PLA MASSAGUER

Grions, història i memòria gràfica.

Sant Feliu de Buixalleu: Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu, 2011, 284 p.

Jaume FUGAROLAS MASÓ
Josep PLA MASSAGUER

Sant Feliu de Buixalleu en el temps.

Sant Feliu de Buixalleu: Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu, 2011, 644 p.

El 18 de juny de 2011 es presentaven al pavelló polivalent, situat al costat de la seu de l'ajuntament del municipi de Sant Feliu de Buixalleu, al poble de Grions, aquestes dues monumentals obres sobre el passat i la vida tradicional de Grions i de Sant Feliu, dos dels pobles que integren aquest municipi selvatà. L'afluència de públic, residents i antics residents, parents, amics i coneguts, desbordà de molt el que sol ser habitual en la presentació d'un llibre.

Jaume Fugarolas, estudiós vocacional, fa temps que es dedica a la recollida i publicació d'aspectes històrics i tradicionals de diverses poblacions amb les quals té una vinculació emocional. És autor dels llibres *Gaserans, anys 50: tal com érem. Vida, treball i tradicions d'un poble de pagès* (2000) i de *Fogars de la Selva, temps ha*, junt amb Josep Vilà, sobre *Fogars de la Selva i Ramió* (2007), que han estat ressenyades a les nostres pàgines. Igualment, ha participat en activitats del Centre d'Estudis, ha visitat l'Arxiu Comarcal en diverses ocasions i hem pogut anar seguint amb interès el seu treball. En aquest cas ha comptat amb la col·laboració de Josep Pla, autor de les imatges fotogràfiques d'aquests dos volums, així com amb el suport de Josep Avellanada en la cartografia i de molts altres col·laboradors en aspectes de detall de l'edició que seria llarg d'esmentar i que són convenientment esmentats i reconeguts. En destaquem la participació de l'arqueòloga Montserrat Mataró o de la investigadora Gemma Font, des del Museu Etnològic del Montseny La Gabella, d'Arbúcies, així com l'assessorament que aquesta institució ha ofert als autors.

Resulta impossible resseguir amb detall el contingut de dos llibres voluminosos com aquests, sense allargar-se més enllà del que la prudència recomana. Només es tracta de deixar-ne constància i «obrir la gana» dels lectors. En especial dels lectors a qui van

destinats d'una manera directa, els veïns i veïnes dels pobles concernits, sense que això vulgui dir que els investigadors no hi hagin de trobar un bon gruix d'informacions i detalls de molt d'interès.

Pel que fa als autors podem dir que són persones treballadores i pacients que han dut a terme una tasca ingent de recopilació de material documental, oral i gràfic. Ho han fet partint de l'estimació que senten pels seus pobles (ho demostren amb la manera com en parlen), però s'han deixat ajudar; coneixen les seves limitacions i busquen suport. Han recollit pròlegs, presentacions de gent que expressa les seves vivències, articles de col·laboradors científics...

Es tracta, certament, de dos llibres compendiosos, no especialitzats. Tracten sobre els pobles en els seu conjunt: el clima, el territori, la vegetació i els arbres singulars, la demografia històrica, la vida a pagès, els masos, les collites, el bosc, les institucions municipals i els seus responsables, la cultura, les associacions i entitats, la despoblació de pagès els anys 60 i 80, la participació de la gent o del territori que avui forma el municipi en els fets rellevants de la història del país. Avui dia probablement un historiador professional no s'embrancharia en una obra així. Cada petit apartat de cadascun dels llibres es podria convertir en un altre llibre, estudiant-lo a fons, monogràficament. L'especialista voldria en algun punt l'aprofundiment o la relació d'aquell aspecte concret amb la història general o la recerca més actualitzada, però aquest no era l'objectiu. Això queda per als especialistes, que en trauran molt de suc. Aquí preval la memòria.

Són dos llibres magníficament il·lustrats (s'ha fet una gran tasca en aquest sentit), amb imatges que per si soles mereixerien un capítol: famílies endiumenjades, amb els fills i el bestiar, segadors els anys quaranta, el

porc ja mort i socarrimat i a punt d'obrir... Només amb les imatges que els llibres contenen ja es pot fer tot un recorregut de memòria. Historiadors i antropòlegs, els investigadors de la darrera etapa de la vida pagesa de la nostra societat hi troben una informació de primer nivell.

També són, finalment, llibres amens de llegir. Els autors fan honor a la formació rebuda de mestres i capellans i demostren el seu interès per la cultura. No han deixat de cultivar-se ells mateixos al llarg de la vida, a partir de les seves aficions i lectures, i ara ens ofereixen un testimoni valuós, un relat personal que aplega informacions i dades, però sobretot records i vivències de diverses generacions. Ben escrit, entretingut, el text no cau dels dits, et fa continuar llegint...

Si hem de destacar algun aspecte concret, sempre des de la mirada panoràmica que ens hem imposat, en triem tres. En primer lloc l'atenció a les persones i a les famílies, a la comunitat: més que els fets o les coses, que també es detallen, els han interessat les persones que han construït una casa (una família) i que han construït també comunitat, amb el seu esforç personal i la seva dedicació personal (al municipi, a les festes i l'entreteniment, a les entitats, a les parròquies, a l'educació formal i no formal...). Sobresurten una colla de cognoms i de famílies que s'han implicat activament en la vida col·lectiva i que van reapareixent en diversos moments de la història i dels llibres. Té molt d'interès, sobretot en els pobles que integren un municipi compost i que sovint han tingut la base del manteniment de la seva identitat en la parròquia, nucli de vida comunitària i festiva, i en l'escola pròpia, fins que aquestes han pogut mantenir-se.

Un segon aspecte, que ja hem anunciat, és la preponderància, lògica, de la vida a pagès i la seva evolució. Els costums que se'n

deriven, les tradicions religioses i festives, les llegendes i facècies, els personatges singulars, la duresa de la vida a pagès, el paper de les dones en aquesta vida pagesa (important i de vegades no prou destacat). Recullen el testimoni viu de la darrera generació que ha tingut un contacte tan directe i tan viu amb la terra i les feines agrícoles. I en parlen amb una realitat i una vivesa magnífiques. D'interès el text periodístic de l'escriptor i propietari Joaquim Ruyra criticant els fets del 6 d'octubre del 34 (culpant-ne la Llei de contractes de conreu).

Finalment, volem destacar que l'edició d'aquestes dues obres tanca el cercle que es va obrir l'any 2000 amb el llibre sobre Gase-rans. L'Ajuntament de Sant Feliu, conscient de la seva realitat, ha volgut disposar d'una obra dedicada a cada poble i, al meu modest entendre, s'havia de fer així. Aquest municipi en si mateix és un testimoni històric de l'antiga batllia de n'Orri del vescomtat de Cabrera, molt extensa, que passà a primers del segle XIX al municipi modern (anomenat de *Valle de Orri* al Butlletí Oficial de la Província de 1835), municipi que formaren Sant Feliu de Buixalleu, Grions, Gaserans, Ramió i Massanes. Ramió passà a Fogars el 1845, Massanes s'independitzà el 1860 però el 1867 un projecte del govern de Madrid el volia tornar reintegrar a Sant Feliu i ho van evitar. Va quedar el municipi actual, que ara coneixem.

No és pas l'únic municipi compost de la nostra comarca ni del país. La major part ho són, encara que alguns no ho volen saber o ho han oblidat. Ara que es parla tant d'aprimar l'Administració, de fusionar o almenys coordinar serveis, el seu exemple és significatiu. No deu haver estat pas lliure de tensions i de conflictes al llarg de la història (sobre la manera com cada poble quedava representat, sobre qui tenia més pes o qui governava i prenia les decisions). Hom deu

haver fet un aprenentatge conjunt valuós. Ara aquests llibres revelen novament la fesomia d'un municipi compost que respecta, però, les identitats pròpies dels seus tres pobles, un aspecte rellevant i exemplar per a altres i per al futur immediat.

Narcís Figueras Capdevila

Cercle d'Història de Tordera

Tordera en la memòria oral. Testimonis de la II República i la Guerra Civil.

Coord. gral. de J. Fors. Recerca i textos de J. Fors, M. M. Torrellas i J. Viñolas.
Tordera: Ajuntament de Tordera / Cercle d'Història de Tordera, 2011, 370 p.

El 18 d'agost es va presentar al Teatre Clavé, de Tordera, amb una participació popular molt notable (autors, testimonis entrevistats al llibre i familiars, públic en general) *Tordera en la memòria oral. Testimonis de la II República i la Guerra Civil*,

un primer resultat del projecte engegat el 2008 pel Cercle d'Història de Tordera, entitat activa a la població, amb la qual el Centre d'Estudis Selvatans manté una relació habitual.

El treball es dugué a terme sota la coordinació de l'historiador Joaquim Fors i amb la participació, com a investigadors i redactors dels textos, del mateix Fors, de M. Mercè Torrells i de Josep Viñolas, junt amb molts altres col·laboradors pel que fa a la transcripció i revisió dels textos i les entrevistes, a les imatges, a la cerca de bibliografia, etc. Tots apareixen ben consignats en els primers fulls d'aquest volum de quasi quatre-centes pàgines que han volgut fer aparèixer sota l'autoria col·lectiva del Cercle.

Encapçalen el llibre uns mots de presentació de l'alcalde de Tordera Joan Carles Garcia (p. 13-14), ja que l'ajuntament ha donat suport a aquesta edició i al projecte. Com va assenyalar en l'acte del 18 d'agost el regidor de cultura Josep Llorens, el llibre es complementa amb tres documentals presentats els darrers mesos sobre memòria oral: l'un sobre les festes i tradicions del municipi entre els anys 30 i 60, el segon centrat en l'economia i la societat fins a mitjan segle XX i l'últim realtiu a la Guerra civil i la postguerra (es poden adquirir a les llibreries de Tordera i veure's al canal Memòria històrica de tv.tordera.cat).

En la introducció al llibre (p. 15-17), Quim Fors ens situa sobre els orígens, l'abast i l'estructura del treball. Es tracta d'una narració argumentada dels autors, però basada de manera àmplia en les experiències viscudes durant aquell període històric per una cinquantena de torderencs, als quals s'ha entrevistat. Amb la publicació es tanca el projecte de recuperació de la memòria històrica local "Una mirada al passat" iniciat tres anys enrera i promogut des de l'Ajuntament i el Cercle d'Història de

Tordera. El projecte ha comportat una tasca laboriosa d'entrevistes i de buidatge i revisió del contingut d'aquestes, que realment cal posar de relleu.

Els autors han subdividit la informació recollida i els principals fets històrics locals, amb la corresponent contextualització general, en cinc grans apartats: *Tordera durant la República* (p. 19-91), *La rauxa de l'estiu del 36* (p. 92-199), *La guerra al front* (p. 200-250), *Conseqüències de la guerra a Torera* (p. 251-296) i, finalment, *La fi de la guerra* (p. 297-329). No es tenen compte únicament els fets polítics i institucionals sinó també aspectes de l'economia local, els oficis, el lleure, l'educació durant el període republicà; pel que fa al moment revolucionari hom explica les col·lectivititzacions i incuatacions, la destrucció del patrimoni eclesiàstic i els actes violents (tant a Tordera i de gent de Tordera com els ocorreguts fora del terme o de persones de fora assassinades o trobades aquí); en parlar de la guerra i les seves conseqüències s'exposen els torrencs que van anar al front, els que foren ferits i hi varen morir o els que passaren a camps d'internament a França; també es tracta sobre la vida quotidiana durant el conflicte (bombardejos, emboscats, refugiats...) i sobre el final de la guerra i l'arribada de les forces franquistes a la vila.

Acompanyen aquests cinc capítols, on ressona àmpliament la veu dels testimonis entevistats (que es recull fidelment, fins els trets més orals de la seva expressió, i s'indica mitjançant un codi que en vela la identitat), un conjunt d'11 annexos (bé que numerats del 0 al 10, p. 331-358) en què s'inclouen des dels diferents presidents i governs d'Espanya, els decrets del govern de la Generalitat o un glossari de les forces polítiques actives aleshores, útils per a situar el lector que desconegui el període, fins a textos sobre fets més locals (la salvació de

la imatge del Vilar, l'actitud del campaner Miquel Caimel o els difunts venerats pel règim sortit de la victòria de 1939).

L'Annex 5, el més extens (p. 339-345), recull un llistat del “dirigents durant la Guerra civil”, és a dir, membres dels ajuntaments i dels comitès antifeixistes de Tordera i Hortsvinyà i dels diferents partits i sindicats que exerciren l'autoritat durant el període revolucionari. La informació és extreta en gran part de la dita *Causa general* (instrucció feta pels vencedors del conflicte en ordre a la repressió) i de fonts orals. Per més que es donen les inicials dels cognoms dels que sovint s'anomenen “patrullers”, s'aporten moltes dades de cadascun (origen, situació familiar, professió, actuació durant el conflicte, i també la seva execució posterior o la supervivència o mort a l'exili o als camps de concentració alemanys) i se'n permet una clara identificació. Diversos dels inclosos provenen de poblacions de la comarca actual de la Selva (Arbúcies, Brunyola, la Cellera, Massanes, Osor, Riudarenes...). El llistat requereix unes “notes”, on s'explica la naturalesa de l'activitat dels milicians o patrullers i l'actitud especialment violent del comitè d'Hortsvinyà, així com uns “aclariments”, en què s'exposa com el Cercle ha elaborat la informació i debatut la conveniència o no d'incloure el llistat i les raons de la decisió presa (p. 344-345).

Tanquen el llibre una “Bibliografia bàsica” (p. 359-362), els espais de la xarxa Internet i els arxius públics i privats consultats (p. 363-365), el llistat dels 50 testimonis entrevistats, alguns dels quals ja desapareguts hores d'ara (p. 366-368) i un llistat d'agraïments final (p. 369-370).

Pel que fa a la valoració de l'obra, val a dir que l'aportació que significa en el terreny de la memòria oral la fa rellevant i homologable al conjunt de les que fins ara s'han

publicat. Com ja hem dit, és un resultat meritori per a un grup d'investigadors que hi ha esmerçat una bona dosi de treball, costós en hores i en dedicació. El Cercle ha volgut adoptar –i en general ha sortit victoriós del repte– una actitud equilibrada i crítica, de testificador dels fets narrats pels testimonis entrevistats, sense la intenció de jutjar, sinó d'oferir als torderencs (i a tothom) elements per comprendre els fets històrics i avançar com a persones i com a poble. També cal dir que l'obra és convenientment il·lustrada amb fotografies, moltes d'inèdites, i documents d'època que en fan més amena la lectura.

No podem deixar d'indicar, amb voluntat constructiva, detalls de l'edició que segurament han escapat a la darrera ullada. Per exemple, la nota 1 (p. 19) segueix no al peu, sinó a l'encapçalament de la pàgina següent; els autors apareixen a les notes en majúscola en general, però entre les pàgines 95 i 105, i en alguna altra, no és així (potser producte de l'elaboració per un o altre dels redactors); també els noms propis de persona de vegades són en català i de vegades en castellà, com els topònims estrangers, que algun cop s'esmunyen en castellà (com ara “Renania-Palatinado”); els texts dels peus de les il·lustracions, tot i ser en un cos de lletra diferent sovint no es distingeixen prou del text general i de vegades s'hi confonen. Es tacta únicament de petits detalls, que oferim a tall de simple toc d'alerta. És un aspecte sempre susceptible de millora, que exigeix una atenció humil al que de vegades es considera secundari i que, en canvi, és la base d'una bona edició. Hi intervé l'experiència d'editors i impressors en la confecció de llibres, sobretot de llibres col·lectius, així com la possibilitat de dedicar temps –que de vegades no es té– a revisar les proves d'impremta.

Acabo esmentant un apartat que crida l'atenció i que ajuda a pensar; els autors també l'han singularitzat en extreure'n una frase d'un dels entrevistats que situen al frontispici del llibre (junt amb una de l'historiador Pierre Vilar, "La història és feta del que els uns volen oblidar i del que els altres no poden oblidar", i la dedicatòria a M. Rosa Matas, companya traspasada durant la realització del projecte, el 2009). Em referixo al bloc final del capítol cinc ("Conclusions dels entrevistats"), en què els testimonis manifesten unànimement el rebuig a la guerra i a la violència. Ho resumeix molt bé, la frase esmentada, tot i que val la pena llegir l'apartat sencer (i tot el llibre), si en teniu l'ocasió: "Amb escopetes no es guanya ni es perd. Guanyant es perd."

Narcís Figueras Capdevila

